

**AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI**

Spéder Zsolt

**A hazai termékenységi magatartás nemzetközi összehasonlításban**

**Budapest, 2019**

## **TÉZISEK**

### **I. A kutatási téma meghatározása, kutatási kérdések és elemzési szintek**

### **II. Adatok és módszerek**

### **III. A tudományos eredmények rövid bemutatása**

1. Az új termékenységi magatartás alapvető jellemzői
2. A gyermekvállalási szándékok megvalósítását befolyásoló egyéni ismérvekről és társadalmi körülményekről
3. A társadalompolitikai programok, a családpolitika hatása a gyermekvállalási magatartásra
4. A kutatási eredmények hozzájárulása a posztkommunista termékenységi átmenet elméleti értelmezéséhez

### **IV. Hivatkozások**

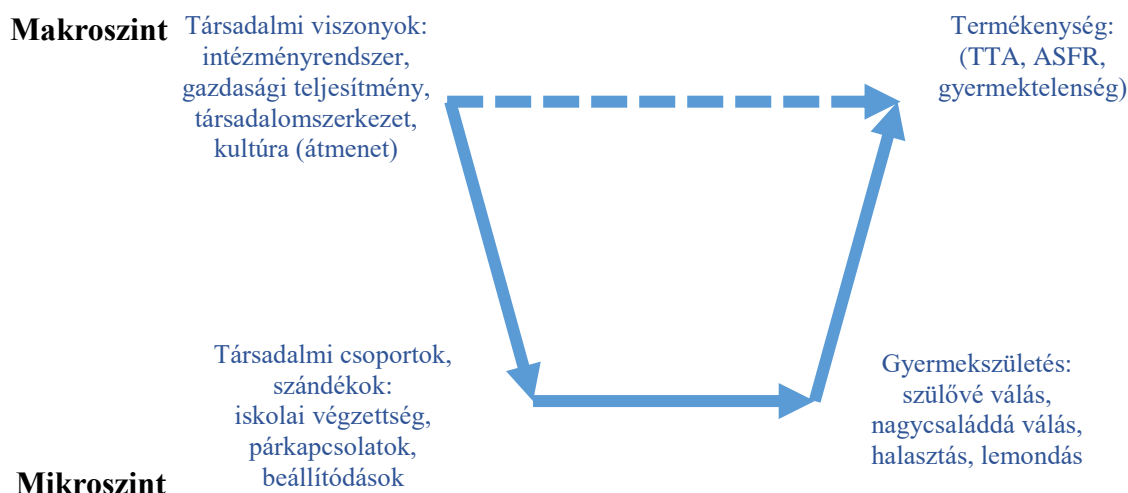
### **V. A doktori pályamunkában tárgyalt témakörökkel kapcsolatban a pályázó által korábban közzétett publikációk**

## I. A kutatási téma meghatározása, kutatási kérdések és elemzési szintek

Termékenygre irányuló kutatásaim alapvető célja, hogy megértsem a termékenység szintjének rendszerváltást követő csökkenését majd pedig emelkedését, és ezen változások mozgatórugóit (népesedési szintű jelenség), hogy feltárjam, milyen új termékenységi minta alakul ki hazánkban a mélyreható társadalmi változások nyomán, és hogy mennyire egyediek, illetve mennyire általánosak a magyarországi folyamatok. A fenti átfogó kutatási célok elérését több, egymást kiegészítő perspektíva párhuzamos érvényesítésével kívántam megvalósítani. Billari értelmezési kerete (*I. ábra*) jól elkülöníthetővé teszi a disszertációmban alkalmazott, egymást kiegészítő közelítéseket (Billari 2015). A disszertáció *I. fejezetében* részletesen bemutatam a különböző elemzési szintet, az általános elméleti kereteket, és átfogóan taglalom a posztkommunista országokban lezajló termékenységi (és párkapcsolati) változások értelmezése céljából kialakított elméleti kereteket. A két leíró demográfia fejezetben a makroszintű népesedési viszonyokat mutatom be. A *II. fejezet* standard demográfiai mutatók segítségével értelmezi az új termékenységi rendet, a *III. fejezet* pedig az új demográfiai viselkedés párkapcsolati korrelációit, és kulturális kontextusát elemzi. Az oksági elemzésekhez perspektívát váltok, és a mikroszintű cselekvés értelmezésére koncentrálok. A *IV. és V. fejezet* a gyermekvállalási szándékokat és azok megvalósítását (és meg nem valósítását) állítja a középpontba. A *IV. fejezetben* a szándékok valóra váltásának individuális befolyásoló tényezőit vizsgálom (mikro→mikro elemzés), az *V. fejezetben* pedig, 11 országot összehasonlítva a társadalmi szintű, -társadalmi rendszerekhez, illetve országjellemzőkhöz kapcsolódó hatásokat tárom fel (makro→ mikro elemzés). A *VI. fejezetben* a cél a társadalompolitikai beavatkozások termékenységben betöltött szerepének feltárása, amiben az egyes intervenciókat jól elkülönített családpolitikai periódusokkal azonosítjuk (makro&mikro→ mikro elemzés). Összességében a Billari által javasolt keretekben gondolkodva a négy elemzési lehetőség közül, ha csak korlátozottan is, de hármat érvényesíteni fogok. Az elméleti keretek kutatási eredményeimmel való szembesítésére, és a javasolt új elméleti keretek melletti érvelésre a *VII. fejezetben* kerül sor.

## 1. ábra

A termékenységi átmenet értelmezési kerete (Billari 2015 alapján)



## II. Adatok és módszerek

A termékenységi magatartás értelmezéséhez és magyarázatához számtalan adatbázis állt rendelkezésünkre (Bene–Vukovich 1963; Rowland 2003). *Leíró elemzéseinkhez* elsősorban a KSH által gyűjtött és rendszerezett, illetve a Human Fertility Database által közreadott *népmozgalmi* statisztikai adatokat, illetve a tízévente sorra kerülő *népszámlálási* adatokat használok fel. Ez utóbbiak az iskolai végzettség szerinti differenciális leírásokat is lehetővé tették. *Oksági elemzéseimhez* egy 2000-ben indult, és máig tartó *longitudinális követéses survey* hazai (*Életünk fordulópontjai*) és nemzetközi (*Generations and Gender Survey, GGS*) adatbázisát használok fel (Vikat et al. 2007; Murinkó–Spéder 2016). Magyarázó modelljeimben kihasználom ezen utóbbi adatgyűjtési program két sajátosságát, hogy a kérdezés során *retrospektív és prospektív adatokat* is begyűjtésre kerülnek.

*Leíró elemzéseimben* mind a jól ismert, mind pedig a ritkábban alkalmazott, összetettebb mutatókat értelmezzünk. Míg a klasszikus mutatószámok leírása megtalálható a standard demográfia tankönyvekben (Szabady 1963; Klinger 1996; Rowland 2003), addig egyes specifikus mutatószámok számítási módja csak az adott kérdéskört részletesen elemző tanulmányokban lelhető fel (ld. például az egyes évjáratok tényleges termékenységét, és más évjáratokhoz mért termékenységi deficitjét leíró Frejka–Sardon 2003 monográfiát.) Az attitűdök időbeli változását, amit négy ISSP adatgyűjtési hullám felhasználásával mérjük és aritmetikai dekompozíciós eljárással (Firebaugh 1996) bontjuk két összetevőjére.

*Oksági elemzéseim* során kihasználjuk a rendelkezésünkre álló adatbázisok egyedülálló tulajdonságait. A gyermekvállalási szándékok és azok megvalósulását segítő és akadályozó tényezők feltárására, a prospektív adatok elemzésére logisztikus regressziót alkalmazunk. Míg a hazai viszonyok elemzéséhez, az individuális ismérvek hatásának feltáráshoz a multinominális logisztikus regressziót, addig a nemzetközi összehasonlításhoz, a társadalmi környezet hatásainak feltáráshoz többszintű bináris logisztikus regressziót alkalmazunk (Menard 2001). Végül a családpolitikai intervenciók hatásainak megragadáshoz az eseménytörténeti elemzés mutatkozik adekvátnak (Alison 2012).

### **III. A tudományos eredmények rövid bemutatása**

#### **1. Az új termékenységi magatartás alapvető jellemzői**

Az 1989-1990-ben elinduló társadalmi átalakulás, a mélyreható és rendszerszintű politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás nyomán a gyermekvállaláshoz is új körülmények jöttek létre, amelynek következtében elindult egy új reprodukív rend kialakulása. A termékenységi magatartás néhány új eleme, így a halasztás vagy a házasságon kívüli születések növekvő részaránya hamar szembetűnővé vált, mások, így például a gyermektelenség növekedése sokáig láthatatlan maradt. Ma, amikor 2015-ig a változások számtalan területen pontosan végig követhetők, jól látjuk, hogy noha a termékenységi változások nem fejeződtek még be, az új termékenységi minta kontúrjai kialakultak. A disszertáció II. fejezetében korábbi elemzéseink eredményeit (Spéder 2003, 2006; Kapitány–Spéder 2012a, 2018) és mások munkáját (Kamarás 2012; Kapitány 2018) is felhasználva minden eddiginél átfogóbban, és számtalan új mutató bevonásával követjük nyomon az új termékenységi minta kialakulását, és értelmezzük alapvető jellemzőit.

*A halasztás a termékenységi mintaváltás átfogó jellemzője, ám ez némileg korlátozza a további változások azonosítását.*

Minden kétséget kizáróan halasztás jellemzi a felnőtté válás és ezen belül családformálódás kulcseseményeit (Lesthaeghe–Moors 2000; Vaskovics 2000; Billari et al. 2006; Sobotka, 2008; Frejka 2008; Somlai 2013), azaz a családalapítás meghatározó eseményei jellemzően később következnek be, aminek eredményként az első gyermek vállalásának átlagos életkora 23 évről 28 évre növekedett meg. A halasztás tehát jól ragadja meg az átmenet alapvető jellemzőjét, ám ez a dominás értelmezés akaratlanul háttérbe szorítja a változások további jellemzőinek megismerését, azt például, hogy a gyermekvállalási magatartás iskolai végzettség szerint

differentiálódott, vagy azt, hogy a halasztás számtalan esetben nem szándékolt, hanem a körülményekhez való adaptálódásnak az eredménye.

*A termékenység szintje nem csak átmentileg, de tartósan is csökkent.*

A keresztmetszeti termékenységi arányszámok a kilencvenes évek elejétől csökkenést mutattak, – a korszpecifikus termékenységi görbe laposabb lett, a teljes termékenységi arányszám 1,3-re csökkent, majd egy évtizeden keresztül stagnált –, ám a halasztás miatt sokáig nem lehetett kizárni, hogy itt csak átmeneti csökkenésről van szó, és hogy a halasztás lassulását, majd megállását követően a TTA újra, önmagától nőni fog. (Az a tény, hogy a kiigazított teljes termékenységi arányszám [kTTA] nem, hogy nem csökkent, de 2004-ig némi növekedést mutatott, arra utalt, hogy a termékenység szintje csak az időzítés miatt csökken, ám a kTTA későbbi csökkenése már előrevetítette, hogy az elmaradt születések „pótlására” egyre kisebb az esély.) A kohorszspecifikus adatok elemzése azonban nem hagy kétséget, hogy a rendszerváltás után szülőképes korban lépők körében alacsonyabb befejezett termékenységgel kell számolni. Míg az 1967-ben születettek esetében 1,93-as átlagos befejezett termékenységgel rendelkezünk, addig az 1977-ben születettek 40 éves korukban csak 1,57-os átlagos gyermekszámmal, azaz majdnem befejezett termékenységgel rendelkeznek. A vonatkozó szakirodalom (Frejka–Sardon 2003) szerint 40 éves kor után a nők 1-2 százalékának születik már csak gyermeke, így feltételezéseink szerint az 1977-es évjárat termékenységének növekedése az elkövetkező néhány évben minimális lesz. Az azt követő évjáratok pedig, a jelenlegi állapotok szerint ezt az értéket is nehezen fogják elérni.

Az alacsony befejezett termékenységhez érdemben hozzájárul a gyermektelenség terjedése. A korábban a női érvjáratokat jellemző 8-10 százalék körüli gyermektelenségi arány az 1975-ös évjárat körében minden bizonnyal magasabb lesz mint 15 százalék, és az azt követő évjáratoknál valószínűleg tovább növekszik majd, és meg fogja közelíteni a 20 százalékot. A termékenységi szint fennmaradásához a szülőképes korban lévő nők 8 tizedének kellene annyi gyermeket vállalnia, amit korábban a nők 9 tizede vállalt.

*A gyermekvállalási magatartás heterogenitása növekedett.*

A klasszikus demográfiai elemzések eredményei szerint a termékenységi magatartás három dimenzióban – *időzítés, gyermekszám, párkapcsolati típus* – is heterogénebb lett. Bár ma is van modális életkora (31 év körül) a gyermekvállalásnak, a korszpecifikus termékenységi arányszámok görbéi ma „szétterülnek”, azaz a gyermekvállalás ma kevésbé koncentrálódik az életpálya egy meghatározott életkora körül. Másképp fogalmazva: a gyermekvállalás *individualizálódott*, annak időzítése ma sokkal inkább függ az egyéni és csoportspecifikus

jegyektől, mint a rendszerváltozást megelőző időszakban. *Pluralizálódásnak* vagyunk tanúi a végső gyermekszámban: a *kétgyermekes családmodell népszerűsége erősen lecsökkent*. Ezért elősorban a gyermektelenség növekedése a felelős, illetve hogy nőtt az egy gyermeket követően „megálló” részaránya. Végül a kétgyermekesek csökkenéséhez az is hozzájárul, hogy a második gyermeket követően az újabb gyermek vállalásának az esélye is nőtt. *A házasságon kívüli születések* jelentős mértékben növekedtek; jelenleg az összes születés valamivel több, mint két ötödét teszik ki. Noha minden életkorban nőtt a részarányuk, a fiatalabbak és az idősebbek körében életkori sűrűsödést figyelhetünk meg.

*Differenciálódás: iskolai végzettség szerint a termékenység eltérő mintázatai alakultak ki.*

A 80-as évekre, az „aktív népesedési politika” eredményeként a különböző iskolai végzettséggel rendelkezők termékenységi magatartása erőteljesen „hasonult” egymáshoz. Másképpen: egy mindenki által követett standard, a korai gyermekvállalási minta vált jellemző termékenységi magatartássá. A különböző iskolai végzettséggel rendelkezők alapvetően abban tértek el egymástól, hogy termékenységi életpályáik néhány év késéssel követték egymást. A rendszerváltást követő két évtized alatt, iskolai végzettség szerint jól elkülöníthető időzítéssel és heterogenitással rendelkező termékenységi mintázatok alakultak ki. *Az iskolai végzettség szerinti különbségek arra utalnak, hogy a gyermekvállalási magatartás ma sokkal inkább kötődik a társadalmi szerkezeti helyzethez, mint három évtizeddel ezelőtt.*

Az új differenciált gyermekvállalási minta jellemzőit a következőképpen foglalhatjuk össze. A csökkenő számú *alapfokú* végzettséggel rendelkezők magatartása változott meg legkevésbé; továbbra is korai gyermekvállalás és magas gyermekszám jellemezi őket (vö. Kapitány 2018). A *szakmunkás* végzettségűek (alsóközép státuszúak) kevés gyermeket vállalnak, és gyermekvállalásuk „szórt”, azaz őket nem jellemzi a termékenységi gyakorlat életkor szerinti koncentrációja. *Az érettségivel*, mint legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők termékenysége az alsó-közép státuszúakhoz hasonlóan lecsökkent, körükben azonban a gyermekvállalás későbbi életkorban, 28-30 éves korban koncentrációja. Összességében a legszembetűnőbb változás – a mennyiségi csökkenés és a heterogenitás növekedése – a középvégzettségűek körében érzékelhető. Mindkét középvégzettségű csoport centrális korszpecifikus arányszáma alacsonyabb, mint a diplomával rendelkezők maximális értéke.

*A felsőfokú* végzettséggel rendelkezők új gyermekvállalási mintázata egy új modális érték körül koncentrációja, sőt szimmetrikusabban oszlik el. A felsőfokú végzettségűeket hazánkban is jellemzi, hogy tovább halasztják a szülővé válást, mint az alacsonyabb státuszúak (Aassve et al. 2006). Ám amint az első gyermek megszületett, viszonylag rövid idő múlva megszületik a

második (Bartus et al. 2013; Oláh et al. 2016), sőt a harmadik gyermek is. A korszpecifikus termékenységi arányszám görbéje a két évtizeddel korábbihoz képest alacsonyabb, így összességében gyermekvállalás csökkenését, megoszlása ugyanakkor a gyermekvállalás relatíve magasfokú standardizáltságát mutatja.

## **2. A gyermekvállalási szándékok megvalósítását befolyásoló egyéni ismérvekről és társadalmi körülményekről**

A gyermekvállalási szándékok és azok megvalósulása kutatásának az egyszerű reprodukciónál alacsony termékenységi szint széleskörű elterjedtsége, illetve az ideális, a kívánt gyermekszám és a tényleges gyermekszám között tátongó eltérés, a sokak által „termékenységi szakadéknak” nevezett jelenség adott lendületet Európában. Míg az az ideális gyermekszám átlagos értéke az ezredfordulót követően, négy európai országot kivéve a kettes érték fölött volt, addig a teljes termékenységi arányszám (TTA) értéke folyamatosan, és szinte minden országban a 2,05-os egyszerű reprodukcióhoz szükséges szint alatt állt. (2000-ben 37 európai ország közül 28 országban volt 1,75 alatti, 11 országban pedig 1,3-es vagy annál alacsonyabb a TTA értéke.) Mivel az ideális és kívánt gyermekszám egyfajta termékenységi potenciálként vagy plafonként is értelmezhető, természetesen merült fel a kérdés, hogy mi akadályozza meg a plafon megközelítését, vagy elérését.

Az amerikai és részben európai kutatások számtalan olyan társadalmi tényezőt azonosítottak, amelyek a kívánt gyermekszám elérését akadályozzák, vagy éppen a „felülteljesítést” okozzák (Westoff–Ryder 1977; Heaton et al. 1999; Schoen et al. 1999; Testa–Toulemon 2006; Morgan–Rackin 2010; Dommermuth et al. 2013). A magyarországi gyermekvállalási szándékok és megvalósulásuk közötti illeszkedésre, illetve az eltérések társadalmi ismérvek szerinti feltárására vonatkozó elemzéseket mi is elvégeztük (Spéder–Kapitány 2009).

*Univerzális és nemi hovatartozás szerint eltérő ismérvek is befolyásolják a gyermekvállalási szándékok valóra váltását.*

Disszertációm *IV. fejezetében* részletesen áttekintem és értékelem a szándékok megfogalmazására, a szándékok realizálására, és a szándékok és megvalósulásuk közötti szakadékra („*fertility gap*”) vonatkozó demográfiai, szociológiai és szociálpszichológiai szakirodalmat. A korábbi empirikus elemzések rendszeres áttekintésével és alapozva a Kapitány Balázssal végzett korábbi kutatásunkra (Spéder–Kapitány 2009) kilenc társadalmi ismérv szerint alakítottam ki alternatív hipotéziseket arra vonatkozóan, hogy kik azok, akik



gyermekvállalási szándékukat a legnagyobb eséllyel tudják megvalósítani, továbbá hogy milyen tényezők húzódnak meg a halasztás, a lemondás és az előrehozás mögött.

Megállapítottam, hogy a fiatalabbak, az egygyermekesek, a házások mindkét nem esetében nagyobb eséllyel tudják szándékaikat megvalósítani. A férfiak körében fontos a munkahely megléte, az általános optimista beállítódottság, a nők esetében a párkapcsolat biztonsága, és a vallásosság szerepe kiemelkedő. Egyik legfontosabb eredménynek azt tartom, hogy össze tudtam vetni a „*társadalmi óra*” és a „*biológiai óra*” működésére vonatkozó elképzeléseket. Az előbbi gondolat szerint az idősebb nők és férfiak fogják nagyobb eséllyel megvalósítani szándékaikat, hiszen a szándék meg nem valósítása következtében végleg le kell mondaniuk a gyermekvállalásról, és ezért minden igyekezetüket annak szentelik, hogy szándékaikat megvalósítsák (Miller–Pasta 1995; Heckhausen et al. 2001). A „*biológiai óra*” ketyegésének az felel meg, hogy a késői életkorban csökken az esély a gyermekvállalásra, így a szándékok valóra váltására is. Elemzési eredményeink szerint, amelyet más kutatások is igazolnak majd (Dommermuth et al. 2013) a biológiai óra működése relevánsabb feltételezésnek mutatkozik.

A Generation and Gender Program, amelynek kidolgozásában a kezdetektől magam is részt vettem (Vikat et al. 2007), az *európai összehasonlítás* lehetőségét is megteremti. Ismereteim szerint az elsők között voltunk, akik éltek e lehetőséggel (Regnier-Loilier–Vignoli 2011, Kapitány–Spéder 2012b; Spéder–Kapitány 2014). Disszertációm meghatározó eleme, hogy az országon belüli különbségek figyelembevétele mellett, a társadalmi kontextus szerepét pontosítsuk. E cél érdekében az *V. fejezetben* egyrészt 11 ország adatait felhasználva hasonlítom össze a nyugati és a posztkommunista országokat. Másrészt egy minden eddiginél átfogóbb többszintű elemzéssel tárom fel, hogy a társadalmi kontextus mely dimenziói befolyásolják leginkább a gyermekvállalási szándékok valóra váltását.

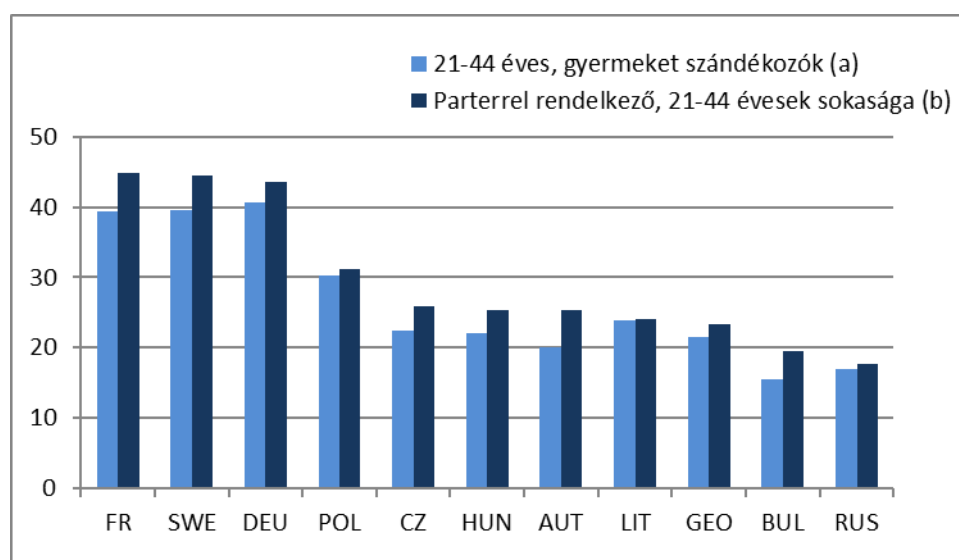
*A posztkommunista kontextus a nyugat európai kontextushoz képest inkább akadályozza a szándékok megvalósulását.*

Egyértelmű országok közötti különbségek tapasztalhatók a gyermekvállalási terveiket valóra váltók arányai között: a nagyobb eséllyel gyermeket vállalók között csak nyugati országokat, az alacsonyabb eséllyel valóra váltók között csak posztkommunista (keleti) országokat találunk (vö. 2. *ábra*). A posztkommunista országokhoz való tartozás akkor is érdemi szerepet játszik a szándékok valóra váltásában, ha a csoportjellemzők (életkor, párkapcsolat típusa, iskolai végzettség, szubjektív jövedelmi helyzet stb.) szerinti eltérő összetételből adódó hatásokat egy összevont (pooled) mintán végzett többváltozós elemzésben kontrolláljuk. A posztkommunista országokban a gyermekvállalási szándék valóra váltásának – a fenti tényezők kontrollálása

mellett – mintegy *fele akkora esélye van* (esélyhányados=0,487), mint a nyugati országokban. Más szóval: a három éven belül tervezett gyermekvállalási szándékok sikertelensége Európa keleti felén több mint kétszer olyan magas, mint nyugati felén.

## 2. ábra

A (pozitív) gyermekvállalási szándékukat sikeresen megvalósítók aránya, 11 európai országban. Azok részaránya, akik 3 éven belül terveztek gyermeket, és a gyermek 7–36 hónap között meg is született  
(Sokaságok: a) minden 21–44 év közötti nő, és az olyan 21–44 közötti férfiak, akik házastárssal vagy élettárral élnek együtt; b) azok a nők és férfiak, akik partnerrel élnek együtt (különböző évek 2004–2015 között)



Forrás: saját számítás, Generations and Gender Survey 1. és 2. hulláma adatainak felhasználásával.

*A jövedelmi helyzet a szándékok megvalósításában csak a posztkommunista országokban számít.*

Az összevont mintán végzett elemzések révén fontos, társadalmi rendszerhez kapcsolódó jellemzőket sikerült megragadni. Az érintettek jövedelmi helyzetének, amelyet egy három kategóriás változóval mértünk, a posztkommunista országokban sajátos hatása van. Azok tudják gyermekvállalási szándékaikat megvalósítani, akik *előnyösebb jövedelmi helyzetben* vannak. Akik jövedelmeikből „könnyen ki tudnak jönni” szignifikánsan nagyobb eséllyel váltják valóra gyermekvállalási terveiket, mint a jövedelmeikből nehezen, illetve nagyon nehezen megélők.

*A társadalmi változás gyorsaságának és intenzitásának van hatása*

A társadalmi és gazdasági dinamika specifikálása, országspecifikus jellemzőinek mérése céljából számtalan változóval kísérleteztünk. Ha eltérő mértékben is, de ismérveink többsége

szignifikánsnak mutatkozott: nagyobb a szándékok valóra váltásának esélye, ha *alacsony a fiatalok munkanélküliségi rátája*, ha a szándék megszületésének időszakában kisebb a *munkanélküliség ráta kilengése*, ha a szándék megfogalmazódásának időszakában alacsony az *infláció*, illetve, ha általában véve alacsony az infláció. Az infláció számunkra a gazdasági bizonytalanság egyik átfogó mutatója. Ennek megfelelően az eredmények arra utalnak, hogy a *bizonytalanság növekedésével csökken a szándékok valóra váltásának az esélye*.

*A kiterjedtebb jóléti állami intervenció segíti a szándékok valóra váltását.*

A társadalompolitikai intervenció mértékét a kiadások GDP-hez mért arányával mértük. Mind az összes szociális kiadás GDP-hez mért nagysága, mind pedig a családtámogatásra fordított kiadások GDP-hez mért nagysága pozitívan befolyásolja a szándékok valóra váltásának esélyét.

*Az uralkodó eszmék „paradox” módon befolyásolják a gyermekvállalási szándékok valóra váltását.*

Az egyének gyermekvállalásról alkotott meggyőződése (beliefs) nyilván kapcsolódnak a társadalomban uralkodó családról alkotott elképzelésekhez, azon belül a gyermekvállalás előnyeiről, hátrányairól, az anyaságról és az apaságról, továbbá az ideális gyermekszámról alkotott elképzelésekhez. Elemzésink szerint azokban az országokban magasabb a szándékot megvalósítók aránya, ahol kevésbé erőteljes elvárások élnek a gyermek szerepét illetően, vagy ahol kizárólagosan magánügynek tartják a gyermekvállalásról szóló döntést. E paradox összefüggés értelmezésére a következő magyarázatot dolgoztam ki. Úgy látszik, hogy ahol a gyermekek szerepét illetően az egyének kevésbé érzékelnek elvárásokat, a társadalmi-közösségi környezet elvárásai valószínűleg kevésbé befolyásolják a szándékok megfogalmazását, azaz sokkal inkább egyéni megfontolás tárgya, hogy valaki tervez-e gyermeket vagy sem. Másképpen: a kevesebb elvárást megfogalmazó társadalmakban talán kevésbé „túlfűtöttek” a gyermekvállalási szándékok.

A fentieket így összegeztük: *a makrotársadalmi környezetnek, azok egyes jellemzőinek érdemi befolyásoló szerepük van a gyermekvállalási szándékok megvalósításában*. Az eredmények azonban nem véglegesek. Az országok számának növekedésével, az országonkénti heterogenitásával bizonyára tovább lehet majd pontosítani a lehetséges magyarázó tényezőket. Két tényező hatását hangsúlyozzuk leginkább. Egyrészt az infláció alkalmasnak látszik, hogy mérje a társadalmi bizonytalanságot. Az országok közötti inflációs körülmények igen erőteljesen befolyásolták a szándékok valóra váltásának esélyét; minél magasabb volt az infláció, annál inkább csökken a gyermekvállalási szándék megvalósításának esélye. Másrészt a szándékok megvalósítására ott volt nagyobb esély, ahol *individuális* szinten kevésbé érzékeltek

normatív elvárásokat (szubjektív norma), és *országos szinten* többen értettek teljesen egyet azzal, hogy a gyermekvállalás magánügy. Feltételezésünk szerint ennek az az oka, hogy az erős közösségi elvárásokkal rendelkező társadalmakban, illetve az erős elvárásokat érzékelő társadalmi csoportokban eltúlozzák a gyermekvállalási terveiket, és ezért is fogják azokat kisebb eséllyel megvalósítani.

### **3. A társadalmpolitikai programok, a családpolitika hatása a gyermekvállalási magatartásra**

A társadalmpolitikai programok elemzése során a *VI. fejezetben* arra kerestek választ, hogy egyes családpolitikai intézkedések hatására változik-e a gyermekvállalási magatartás, vagy sem. Abból kiindulva, hogy a társadalom heterogén, azt feltételeztem, hogy a különböző társadalmi csoportok a különböző intézkedésekre eltérően reagálnak, így a magatartásváltozások vélhetően társadalmi szerkezeti helyzetéhez köthetően mutathatók ki.

A családpolitikai intézkedések hatását számtalan nemzetközi és hazai elemzés tárgyalja. Az eredmények ellentmondásosak. A *nemzetközi összehasonlító* vizsgálatok inkább a termékenységi hatások korlátos voltát, ellentmondásos eredményeit hangsúlyozzák (Demény 1987; Gauthier 2007). Az egyes országok viszonyait elemző kutatások körében ugyanakkor túlsúlyban vannak azok az elemzések, amelyek egyes intézkedések mérhető hatását emelik ki. Egyes *nyugat-európai* országokban, így Svédországban (Hoem 1993), Ausztriában (Hoem et al. 2001; Lalive–Zweimüller 2009), valamint Kanadában (Milligan 2005) és Izraelben (Cohen et al. 2013) sikerült kimutatni egyes családpolitikai intézkedések hatását. A *volt kommunista országok* népesedéspolitikai beavatkozásainak ország-elemzése is vegyes eredményeket hoztak. A pozitív hatásokra utaló eredmények inkább a rendszerváltozás előtti időszakra vonatkoznak (Andorka 1996; Bütner–Lutz 1990; Kapitány 2008; Gál–Gábor 2004; Gábor 2005), a rendszerváltozás utáni időszakra fókuszáló elemzések a kormányzati intézkedések hatástalanságára következtetnek (Stropnik–Sircelj 2008; Frejka–Zaharov 2013). Kutatásunk újszerűségét az adja, hogy a kormányzati intervenció hatást „turbulens” társadalmi körülmények közepette vizsgálja.

A rendelkezésünkre álló adatok egy olyan elemzési technika használatának kedveztek, amellyel, ha minden egyéb tényezőt kontrolálunk, jól nyomon követhető, hogy változott-e a gyermekvállalás kockázata egy-egy családpolitikailag jól körülhatárolható *időszakban* (*periódusban*) vagy sem. Referenciaként a 80-as éveket, a szocializmus utolsó évtizedét választottuk, amikor, az „aktív népesedéspolitika” eredményeként az egyszerű reprodukció

kívánalmainak megfelelő termékenységi minta volt érvényben. A társadalompolitika hatásának vizsgálatokor alapoztunk korábbi elemzéseinkre. A *szülővé válás* (első gyermek) elemzése során a rendszerváltás termékenységi következményeit bemutató A. Aassve-vel és F. Billarival elvégzett elemzésre támaszkodok (Aassve et al. 2006), ám most nem az átmenet egészére, hanem az egyes időszakok családpolitikai szempontú elemzésre koncentrálok. A *nagycsaládossá válás* (harmadik gyermek) kutatása során, amit Murinkó Líviával és Oláh Sz. Líviával végeztünk (vö. Spéder et al. 2017) közvetlen célunk volt, hogy megvizsgáljuk a családpolitika hatásosságát.

*A népesség iskolai végzettség szerint eltérő módon alkalmazkodott a „Bokros-csomag” idején.*

Kézenfekvő volt feltételezni, hogy a „Bokros-csomag”, amely megszüntette az univerzális és keresetkompenzáló ellátásokat, és azokat jövedelemtesztelté tette, érdemben befolyásolta a gyermekvállalási magatartást. Ugyanakkor ennek kimutatását megnehezítette, hogy a rendszerváltozással elindult egy mintaváltás, amely a kilencvenes években folyamatosan gyorsult, és így szinte lehetetlen volt meghatározni, hogy az 1990-es évek második felének gyorsuló halasztása, és alacsony termékenysége minek köszönhető. Előzetes elképzeléseinknek megfelelően úgy gondoltuk, hogy a Bokros-csomag differenciáltan hatott, és így egy periódushoz köthető keresztthatással (*periódus\*iskolai végzettség*) sikerül majd azt kimutatni.

A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők első gyerekvállalási hajlandósága a referenciaidőszakhoz képest a Bokros-csomag idején több, mint felére (0,414) esett vissza, minden egyéb tényező kontrolálása mellett. A keresetarányos gyed eltörlésére a magas végzettségűek „racionálisan reagáltak”: mivel megnövekedtek használati költségeik, visszafogták termékenységüket. A jövedelem-tesztelt családtámogatás bevezetése tehát legérzékenyebben a felső-közép és magas iskolai végzettséggel rendelkező női népességet érintette. Az a tény, hogy 1998 után, amint a Bokros-csomag érvényessége megszűnik, és egyben visszavezetésre kerülnek a korábbi családtámogatások, a szülővé válás esélye a felső-közép és magas végzettségűek körében újra a referenciaértékre (1,088) emelkedik, egyértelműen jelzi, hogy a *családpolitikai rezsimváltások hatnak* a szülővé válás esélyeire, a gyermekvállalási magatartásra.

A Bokros-csomag rétegspecifikus negatív hatása nem igényel részletesebb magyarázatot, hiszen az univerzális elvről a rászorultság elvre való áttérés, a keresetarányos támogatás megszűnése egyrészt szakítást jelentett a korábbiakban folyamatosan bővülő családtámogatási időszakokkal, másrészt nagy tömegek számára jelentette a gyermekvállalás közvetlen költségeinek (családi pótlék elmaradása) és közvetett költségeinek (keresetarányos

haszonáldozati költségek) növekedését. E kiadások visszafogása a gyermekvállalási magatartás közvetlen és differenciált visszaesését vonta maga után.

*A gyermeknevelési támogatás (GYET) bevezetése megnövelte az alapfokú végzettségűek nagycsaládossá válásának esélyét.*

Az alapfokú végzettségűek nagycsaládossá vállalásának esélye 1993-at követően, mikor a GYET-et bevezették, *kiugróvá vált*; a harmadik gyermek vállalásának esélye a referencia-csoporthoz, a 80-as években középfokú végzettséggel rendelkezőkhöz képest háromszorosára emelkedett. A harmadik gyermek születését követően rendszeresen járó fix összegű támogatás 5 évvel való meghosszabbítása *egyértelműen növelte az alacsony státuszúak termékenységét*.

A fix összegű díjazás mellett meghosszabbított gyermekgondozási szabadság vélhetően azért is motiválhatta az alacsonyabb státuszúakat a további gyermekvállalásra, mert ez lehetőséget teremtett a gazdasági átalakulás negatív következményei (munkanélküliség) elől való megmenekülésre is. Ez a magatartás nem specifikusan a posztkommunista átalakulás jellemzője, hiszen Vikat (2004) Finnország esetében hívja fel erre az értelmezési lehetőségre a figyelmet és ez egybevág azzal az elméleti feltevessel, hogy a fix összegű támogatásokra az alacsonyabb jövedelműek reagáltak érzékenyebben.

*Az adókedvezmény bevezetése növelte a felsőfokú végzettséggel rendelkezők gyermekvállalási hajlandóságát.*

A családpolitikai szempontból releváns periódusok elemzése segítségével korábbi elemzéseinkre (Spéder et al. 2017) alapozva mutatjuk be, hogy a *felsőfokú végzettségűek* szignifikánsan magasabb gyerekvállalási hajlandósága az 1999-el kezdődő periódusban emelkedik meg, amikor a keresettel rendelkezők számára releváns adókedvezményt bevezetik. A magas végzettségűek a referencia-csoporthoz képest szignifikánsan magasabb koefficiens-értéke egészen a 2008-as világgazdasági válságig fennmarad. (A koefficiens értéke rendre: 2,106; 2,104; 1,881.) Megjegyzem, hogy előzetes feltételezéseinkkel ellentétben a közepes iskolai végzettségűek körében a harmadik gyermek vállalásának esélye alig változott, illetve a változás nem bizonyul szignifikánsnak. Ezen eredmények egyértelműen a mellett szólnak, hogy *az adókedvezmény bevezetésének volt termékenységi hatása, ám az a felsőfokú végzettségűek körében érvényesült.*

*A „design-hatás”: a jogosultságok hossza befolyásolja a harmadik gyermek vállalásának időzítését.*

A többváltozós elemzés egyik háttértényezője, a második gyermek életkorának hatása lehetőséget teremt a magyar családtámogatási rendszer szerepének további értelmezésére. Azt

tapasztaltuk, hogy a harmadik gyermek legnagyobb eséllyel a második gyermek kétéves kora körül (15-27 hónap) fogan meg, azaz a második gyermek harmadik születésnapja előtt születik meg. A szakirodalom alapján ugyanakkor a második gyermek születésétől távolodva csökken a harmadik gyermek születésének esélye (vö: Breton et al. 2005), azaz a 15-27 hónap előtti fogadásnak a legnagyobb az esélye. Lényeges, hogy Magyarországon a gyermekgondozási szabadság az alacsonyabb sorrendű gyermekek esetén 36 hónapig vehető igénybe, eddig az időpontig jár díjazás, és van munkahelyi garancia. A harmadik gyermek, értelmezésünk szerint racionálisan időzített; úgy születik meg, hogy a második gyermek után járó ellátások kihasználhatóak legyenek. Eredményünk egybecseng Makay (2017) illetve Vikat (2004) eredményeivel, akik az ellátások igénybevételi lehetőségeinek hatását hangsúlyozzák. Azaz a harmadik gyermek időzítésében egyértelmű szerepe van a családtámogatási rendszer jellegének, a gyermekgondozás céljára igénybe vehető fizetett szabadság hosszának.

Nem magától értetődő, hogy amikor mélyreható, kiszámíthatatlan változások mennek végbe a gazdaságban, és a jóléti intézményrendszerben, amikor a gyermekvállalás költségei növekednek, akkor lehet-e hatása egy családpolitikai intervenciónak, amely a harmadik gyermek vállalására irányul. Hogy az intézkedések nem maradtak hatástalanok, abban megítélésünk szerint a beavatkozás három jellemzőjének – komoly mértékének, célzottságának és kiszámíthatóságának – érdemi szerepe volt.

#### **4. A kutatási eredmények hozzájárulása a posztkommunista termékenységi átmenet elméleti értelmezéséhez**

A posztkommunista országokat jellemző termékenységi magatartás átalakulása értelmezése céljából számtalan elméleti közelítést adaptáltak (vö. Sobotka 2011; Billingsley 2010), ám minden kétséget kizáróan a „második demográfiai átmenet elmélete” („second demographic transition (SDT) theory”) a legnépszerűbb demográfiai elmélet (Zaidi–Morgan 2017). Kutatásaim során számtalan alkalommal szembesültem az SDT értelmezési keretével, és disszertációmban azt tűztem ki célul, hogy az elméletet, ha csak korlátozottan is de szembesítsem az empirikus elemzésim eredményeivel, illetve elméleti megfontolásaimmal. Noha e kérdésnek az egyik korábbi elemzésben (Spéder–Kapitány 2014) már felvetettük, ám átfogó tárgyalására disszertációmban, a *VII. befejező* fejezetben kerül sor. Munkám során a meghatározó elméleti és elemző írásokat (van de Kaa 1987; Lesthaeghe 1996, 2010, 2014; Sobotka et al. 2003; Billingsley 2010) részletesen áttekintve kibontom az SDT alapvető szerkezetét, érvelési rendszerét, és értékelem relevanciáját. Az elmélet értékelése során elfogadtam Sobotkáék megkülönböztetését (Sobotka et al. 2003), akik szerint az SDT egy *leíró*

és egy *magyarázó narratívából* áll. A *leíró* elem számba veszi a *termékenység* és a *párkapcsolati viszonyok* legfontosabb új jelenségeit. Az elmélet *magyarázó* narratívája az értékváltozásokon alapul, így ennek értékelése céljából disszertációm *III. fejezetében* részletesen elemzem a családi és nemi szerepekre vonatkozó elvárások (értékek) alakulását. Lestheghe legutóbbi tanulmányai (Lasthaeghe 2010, 2014) azokat a társadalmi folyamatokat, háttértényezőket is összegzik, amelyek mind nyugat Európában mind azon kívül elősegítik a demográfiai magatartás megváltozását.

*A második demográfiai elmélet leíró eleme, a párkapcsolati magatartás és a termékenység új jelenségeinek leírás Magyarországon, és a posztkommunista társadalmakban általában is releváns.*

Számtalan elemzés dokumentálja (Vaskovics 2000; Sobotka–Touleomon 2008; Somlai 2007, Spéder 2003, 2006; Spéder–Kamarás 2008), és disszertációnk *II.*, illetve *III.1. fejezetében* részletesen dokumentáljuk, hogy a második demográfiai átmenet elmélete keretében leírt és értelmezett új párkapcsolati és termékenységi magatartások, így az élettársi kapcsolatok, a házasságon kívüli születések, az egyedül élés, a halasztás stb, Magyarországon is megjelentek, és széles körben elterjedtek. Az SDT által leírt párkapcsolati és termékenységi magatartások és a rendszerváltás követő posztkommunista országokban kialakult magatartások között *szinte teljes az átfedés*. E tekintetben az SDT *leíró narratívája* Magyarországon, és a posztkommunista országokban is alkalmas értelmezési keretnek látszik.

*A családi és a nemi szerepelvárások alakulása szemben áll az SDT magyarázó narratívájában feltételezett értékváltozással.*

Az SDT magyarázó narratívájának lényegi eleme a posztmodern értékvilág irányába történő radikális elmozdulás, ezen belül a családi és nemi szerepekre vonatkozó elvárások liberalizálódása. A disszertációban az ISSP négy adatgyűjtési hullámának felhasználásával részletesen elemeztem a családi értékek alakulását, megvizsgáltam, hogyan változtak a családi és nemi szerepelvárások 1988 és 2013 között. Az árnyaltabb kép kialakítása céljából a családi és nemi szerepekre vonatkozó attitűdváltozások tendenciáit két összetevőre, *periódus- és kohorszcsere*lődés-komponensre bontottam fel. *Kettős* és részben eltérő irányba mutató elmozdulásokat sikerült megragadni.

A nemi szerepelvárásokat illetően a rendszerváltás kezdeti időszakában *periódushoz kapcsolódó konzervatív fordulat* következett be, amit aztán egy lassú visszarendeződés követett. Míg 1994-ig a vélemények a familizmus megerősödése irányába mutattak, addig azt követően a nemi szerepek liberalizálódása, a nem hagyományos családi viszonyok



támogatottságának növekedése irányába mutatnak. Ugyanakkor az 1998 és 2013 közötti 25 évet átfogó időszakban az szerepelvárások támogatottságában összességében *minimális változás* következett be.

A kohorszcserelődés *a modernebb, liberálisabb családi ideálok* átlagos támogatásának *növekedését* eredményezi. Ez egybevág a generációs változásokat a társadalmi változásban meghatározónak tekintő elméletekkel (Ryder 1964; Inglehart 1977). Ezek szerint az új generációk felnövekedésük során, a „formatív évek” alatt liberálisabb elképzeléseket vállalnak fel, tesznek magukévá, ami a társadalmi változások meghatározó „motorjaként” működik.

Összességében a rendszerváltozás korai időszakában a kohorszhatás nem semlegesítette a családi attitűdök változásában megnyilvánuló konzervatív elmozdulást. Az 1988 és 1994 közötti időszakban családi attitűdök egyértelműen a *hagyományos csalásideál támogatottságának megerősödését* jelzik. Az eredmények azon kutatási eredményeket erősítik, amelyek elutasítják, hogy a rendszerváltozás utáni időszakban az értékekben mélyreható modernizálódás következett volna be (Schwartz et al. 2000; Pongrácz 2007). A rendszerváltozás későbbi időszakában a két hatás egymást támogatta, a vélekedések a modernebb családi magatartások támogatottságának növekedése irányába mutattak, ám a változások mértéke kismértékű volt.

*A rendszerváltozás korai időszakban megerősödhetek a materiális, biztonság iránti igények.*

Az SDT nyugati országokra jellemző háttérfolyamatait a posztkommunista országokban jellemző folyamatokkal összehasonlítva arra a következtetésre jutottam, hogy a posztkommunista országokat a nyugati országokétól eltérő, azokkal élesen szemben álló tendenciák jellemezték. A rendszerváltás kezdeti időszakában jellemző *jóléti helyzet és fogyasztói igények* élesen szemben állnak azokkal a viszonyokkal, ami a nyugati országokat a 60-as évek közepétől jellemezte, amit a „maslowi sodrás” feltételez, és ami az SDT szerint a demográfiai magatartásváltozás mozgatórugója. A posztkommunista országokban nem az agyiaktól való elfordulás, nem a posztmaterialista értékek felé való fordulás, hanem az alapvető anyagi és biztonsági igények kielégítése motiválta az egyének cselekedeteit. Jövedelmi és jóléti aspirációk, autóvásárlási vágyak, lakásfelszerelési tárgyak megszerzése jelentették az elérendő célt, mégpedig olyan időkben, amikor a keresetek leértékelődtek, a vásárlóerő csökkent (Füstös–Szakolczai 1994; Róbert 1996).

*A második demográfiai átmenet elméletének magyarázó narratívája nem releváns a Magyarországon és más szocialista országok megváltozó termékenységi viszonyinak értelmezésében.*

Elemzésink alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy sem az attitűdök változásának iránya és mértéke („sodrása”), sem pedig az értékek más országokhoz viszonyított helyzete (a liberális attitűdök elterjedtségének alacsony szintje) nem indokolja, hogy a hazánkban jellemző párkapcsolati és termékenységi magatartásváltozást az SDT specifikus mozgatórugójával, az értékváltozással magyarázzuk. A rendszerváltást követő újra-tradicionlizálódás *szemben áll* azokkal az elképzelésekkel, amelyek a termékenységi modellváltás beindításában és folyamatában a liberális, posztmodern értékek terjedését feltételezik. Elemzési eredményeink nem állnak összhangban a „második demográfiai átmenet” elméletével, sőt Magyarország esetében megkérdőjelezzük az SDT elmélete magyarázó narratívájának relevanciáját. Hibát követünk el, ha „foglyai maradunk” az SDT elméleti keretének, és nem keresünk új, relevánsabb magyarázatot.

*A társadalmi változás aszinkron jellege, a társadalmi anómia magyarázó sémája helyet kér magának a posztkommunista termékenységi átmenet magyarázatai között.*

Elemzéseim nyomán megerősödött bennem, hogy a posztkommunista termékenységi átmenet értelmezésében „többszólamú magyarázatra” van szükség. Ezek között helye van azon közelítéseknek, amelyek a szándékok megvalósításának sikertelenségét segítik megérteni, hiszen ez érdemben játszik szerepet az alacsony termékenységi szint kialakulásában és fennmaradásában. Disszertációmban részletesen érvelünk a mellett, hogy a gyermekvállalási szándékok a volt kommunista országokban megfigyelhető alacsony szintű realizálása döntően abban gyökerezik, hogy a szándékokat formáló attitűdök és normarendszer, és a gyermekvállalás objektív körülményei *eltérő ütemben változtak és változnak*. Míg az attitűdök lassan, komótosan, addig a gyermekvállalás objektív körülményei sebesen változtak, és változnak. Így:

- mélyreható minőségi és mennyiségi változások következtek be a munkapiacra, és folyamatos a munkapiaci bizonytalanság;
- a globalizációba való félperiferiális bekapcsolódás az átlagosnál nagyobb gazdasági kilengéseket okoz;
- bizonytalanság és kiszámíthatatlanság jellemezte a jóléti intézményrendszert;
- az újonnan keletkező előnyös helyzetek lehetőséget teremtve ösztönözték, a bezáródó pozíciók pedig kikényszerítették az intenzív státuszmobilitást.

Amikor tehát a lassan változó attitűdök és normák által is kondicionált termékenységi szándékok megvalósítására sor kerülhetne, és az érintettek elképzeléseiket összevetik az aktuális, gyorsan változó körülményeikkel, akkor észlelik eredeti elképzeléseik és az aktuális körülmények közötti disszonanciát. Mindez a rövid távú (három éven belüli) gyermekvállalási szándék módosításához (halasztás, lemondás), a termékenység átmeneti, vagy végleges csökkenéséhez vezet. A társadalmi változás aszinkron volta, a társadalmi anómia értelmezési kerete helyet kér magának a posztkommunista termékenységi átmenet „többszólamú” magyarázatában.

#### IV. Hivatkozások

- AASSVE, A. – BILLARI, F.C. – SPÉDER, Zs. (2006). Societal transition, policy changes and family formation: Evidences from Hungary. *European Journal of Population*, 22 (2), 127–152.
- ALISON, P.D. (2012) *Event History Analysis: Regression for Longitudinal Event Data*, SAGE
- ANDORKA, Rudolf (1987). *Gyermekszám a fejlett országokban*. Budapest, Gondolat
- ANDORKA, R. (1996). Demographic changes and their main characteristics from 1960 to our days. In. Tóth, P.P. – Valkovics, E. (Eds.). *Demography of contemporary Hungarian society*. Highland Lakes: Atlantic Research and Publication
- BARTUS, T. – MURINKÓ, L. – SZALMA, I. – SZÉL, B. (2013). The effect of education on second births in Hungary: A test of the time-squeeze, self-selection and partner-effect hypotheses. *Demographic Research*, 28 (1), 1-32.
- BENE, Lajos – VUKOVICH, György (1963). A demográfia forrásai. Népesedésszatisztika. In. SZABADY, Egon (Szerk.). *Bevezetés a demográfiába*, 552-577.
- BILLARI, F.C. – LIEFBROER, A.C. – PHILIPPOV, D. (2006). The Postponement of Childbearing in Europe: Driving Forces and Implications. *Vienna Yearbook of Population Research*, 4, 1-17.
- BILLINGSLEY, S. (2010). The post-Communist fertility puzzle. *Population Research and Policy Review*, 29 (2), 193–231.
- BRETON, D. – PRIOUX, F. – DUTREUILH, C. (2005). Two Children or Three? Influence of Family Policy and Sociodemographic Factors. *Population English Edition*, 60 (4), 415–445.
- BÜTTNER, T. – LUTZ, W. (1990): Estimating Fertility Responses to Policy. Measures in the German Democratic Republic. *Population and Development Review*, (3), 539–555.
- COHEN, A. – DEHEJIA, R. – ROMANOV, D. (2013). Financial incentives and fertility. *The Review of Economics and Statistics*, 95 (1), 1–20.
- DEMÉNY, P. (1987). Pronatalist policies in low-fertility countries: Patterns, performance and prospects. In. Davis, K. – Bemstan, M.S. – Ricardo-Campbell, R. (Eds.). Supplement: Below-Replacement Fertility in Industrial Societies: Causes, Consequences, Policies. *Population and Development Review*, 12, 335-358.
- DOMMERMUTH, L. – KLOBAS, J. – LAPPEGARDS, (2014). Now or later? The Theory of Planned Behavior and timing of fertility intentions. *Advances in Life Course Research*, 16 (1), 42-53.

- FREJKA, T. – SARDON, J.P. (2003). *Childbearing Trends and Prospects in Low-Fertility Countries. A Cohort Analysis*. EAPS, Kluwer Academic Press
- FREJKA, T. – ZAKHAROV, S. (2013). The apparent failure of Russia's pronatalist family policies. *Population and Development Review*, 39 (4), 635–647.
- FÜSTÖS, L. – SZAKOLCZAI, L. (1994). „Kontinuitás és diszkontinuitás a keletközép európai átmenetben”. *Szociológiai Szemle*, 1, 57-90.
- GÁBOS, ANDRÁS (2005). *A magyar családtámogatási rendszer termékenységi hatásai*. Budapest, Corvinus Egyetem, PHD értekezés.
- GÁL, Róbert Iván – GÁBOS, András (2004). Az intergenerációs közjavak termékenységi hatásai: magyarországi eredmények. In. Kolosi, T. –Tóth, I.G. – Vukovich, G. (Szerk.), *Társadalmi riport 2004.*, 165–175.
- GAUTHIER, A.H. (2007). The impact of family policies on fertility in industrialized countries: a review of the literature. *Population Research and Policy Review*, 26 (3), 323–346.
- HEATON, T.B. – JACOBSON, C.K. – HOLLAND, K. (1999). Persistence and Change in Decisions to Remain Childless. *Journal of Marriage and Family*, 61 (2), 531–539.
- HECKHAUSEN, J. – WROSCHE, C. – FLEESON, W. (2001). Developmental Regulation Before and After a Developmental Deadline: The Sample Case of „Biological Clock” for Childbearing. *Psychology and Aging*, 16 (3), 400-413.
- HOEM, J. (1993). Public policy as the fuel of fertility: Effects of a policy reform on the pace of childbearing in Sweden in the 1980s. *Acta Sociologica*, 36, 19-31.
- HOEM, J. M. – PRSKAWETZ, A. – NEYER, G. (2001). Autonomy or conservative adjustment? The effect of public policies and educational attainment on third births in Austria, 1975–96. *Population Studies*, 55 (3), 249–261.
- INGLEHART, R. (1977). *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*.
- KAMARÁS, Ferenc (2012). A születések és a termékenység hazai irányzatai [Hungarian fertility trends]. *Demográfia*, 55 (4), 243–67.
- KAPITÁNY, Balázs (2008). A „gyed-hatás”: Az 1985 és 1996 közötti családtámogatási rendszer termékenységre gyakorolt hatása [The “gyed-effect”: The fertility effect of the family support system between 1985–1996]. *Demográfia*, 5 (11), 51–78.
- KAPITÁNY, Balázs (2018). Bimodális (kétsúcsú) termékenységi görbe Magyarországon – leíró eredmények és lehetséges okok. *Demográfia*, 61 (2–3), 121–146.
- KAPITÁNY, Balázs – SPÉDER Zsolt (2012a). Gyermekvállalás. In. Öri, P. – Spéder, Zs. (szerk.) *Demográfiai Portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. 31-44
- KAPITÁNY, B. – SPÉDER, Zs. (2012b). Realization, Postponement or Abandonment of Childbearing Intentions in Four European Countries. *Population (English Edition)*, 4 (67), 599-629.
- KAPITÁNY, Balázs – SPÉDER, Zsolt (2018). Gyermekvállalás. In. Monostori J. – Öri P. – Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. 47-64.
- KLINGER, András, szerk. (1996). *Demográfia*.
- LALIVE, R. – ZWEIMÜLLER, J. (2009). How does parental leave affect fertility and return to work? Evidence from two natural experiments. *The Quarterly Journal of Economics*, August, 1363-1402.
- LESTHAEGHE, R. (1996). The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation. In. Mason – Jensen (Eds.). *Gender and Family. Change in Industrialised Countries*, Clarendon Press, 17–62.
- LESTHAEGHE, R. (2010). The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36 (2), 211–251.

- LESTHAEGHE, R. (2014). The second demographic transition: A concise overview of its development. *PNAS*, 111 (51), 18112-18115.  
[www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1420441111](http://www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.1420441111)
- LESTHAEGHE, R. – MOORS, R. (2000). Életpályák változása és értékorientáció: szelekció és adaptáció. *Demográfia*, 43, 439–444.
- MAKAY, Zs. (2017). Parental Leave and Career Interruption of Mothers in France and Hungary. Régnier-Loilier, Arnaud (Eds.). *A Longitudinal Approach To Family Trajectories In France. The Generations and Gender Survey*, Springer, 173-197.
- MENARD, S. (2001). *Applied Logistic Regression Analysis*.
- MILLER, W.B. – PASTA, D.J. (1995). Behavioral Intentions: which ones Predict Fertility Behavior in Married Couples? *Journal of Applied Social Psychology*, 25, 530-555.
- MILLIGAN, K. (2005). Subsidizing the stork: New evidence on tax incentives and fertility. *Review of Economics and Statistics*, 87 (3), 539–555.
- MILLS, M. – BLOSSFELD, H.P. (2005). Globalization, uncertainty and the early life course: A theoretical framework. In. Blossfeld, H.-P. et al. (Eds.). *Globalization, uncertainty and youth in society. Routledge Advances in Sociology*, 1-24.
- MURINKÓ, Livia – SPÉDER, Zsolt (szerk.) (2016). *Felhasználói kézikönyv az Életünk fordulópontjai Panelkutatás 1-4. hullámához*. Kutatási Jelentések 97.
- MORGAN, S.P. (2003). Family size intentions. In. Demény, P. – McNicole, G. (Eds.). *Encyclopedia of Population*, 381-377.
- OLÁH, SZ.L. – MURINKÓ, L. – SPÉDER, Zs. (2016). *Competing subsidies? The impact of various policy measures on second births in contemporary Hungary*. Paper presented at the European Population Conference (EPC), in Mainz August 31 – September 3.  
<https://epc2016.princeton.edu/papers/160941>.
- PONGRÁCZ, Tiborné (2007). A gyermekvállalás, gyermektelenség és a gyermek értéke közötti kapcsolat az európai régió országaiban. *Demográfia*, 50, (2–3). 197–220.
- RÉGNIER-LOILIER, A. – VIGNOLI, D. (2011). Fertility Intentions and Obstacles to Their Realization in France and Italy. *Population (English Edition)*, 66 (2), 361-389.
- RÓBERT, Péter (1996). Fogcsikorgatva: a megkeseredett rendszerváltás: Gondolatok a társadalmi helyzet értékeléséről Magyarországon. *Századvég*, 2, 59-86.
- ROWLAND, D.T. (2003). *Demographic methods and concepts*.
- RYDER, N.B. (1964). The Process of Demographic Translation. *Demography*, 1, 74-82.
- SCHOEN, R. – ASTONE, M.N. – KIM, Y.J. –NATHANSON, C.A. – FIELDS, J. M. (1999). Do Fertility Intentions Affect Fertility Behavior? *Journal of Marriage and the Family*, 61 (3), 790–799.
- SCHWARTZ, S.H. – BARDI, A. – BIANCHI, G. (2000). Value adaptation to the imposition and collapse of communist regimes in East-Central Europe. In. Duckitt, J. –Renshon, S.A. (Eds.), *Political psychology: Cultural and cross cultural foundations*, 217-237.
- SOBOTKA, T. (2008). The diverse faces of the Second Demographic Transition in Europe. *Demographic Research*, 19 (7), 171-224.
- SOBOTKA, T. (2011) Fertility in Central and Eastern Europe after 1989: Collapse and Gradual Recovery Author(s): *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 36, (2) 246-296.
- SOBOTKA, T. – TOULEMON, L. (2008). Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe. Overview Chapter 4: *Demographic Research*, 19 (6), 85–138
- SOBOTKA, T. – ZEMAN, K. – KANTOROVÁ, V. (2003). Demographic shifts in the Czech Republic after 1998: A second demographic transition view. *European Journal of Population*, 19 (3). 249–277.

- SOMLAI, Péter (2007). A posztadoleszcsek kora. Bevezetése. In. Somlai, P. – Bognár, V. – Tóth, O. – Kabai, I. *Új ifjúság, Napvilág*, 9-44.
- SOMLAI, Péter (2013). *Család 2.0, Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig*. Budapest, Napvilág
- SPÉDER, Zs. (2003). *Fertility behaviour in a period of economic pressures and growing opportunities - Hungary, the 1990s*. In. Kotovska, I.E. – Józwiak, J. (Eds.). *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities*. European Population Conference, 26–30 August 2003. Warsaw. Statistical Publishing Establishment. 457–484.
- SPÉDER, Zs. (2006) Rudiments of recent fertility decline in Hungary: Postponement, educational differences, and outcomes of changing partnership forms. *Demographic Research*, 15. (8), 253-288.
- SPÉDER, Zs. – KAMARÁS, F. (2008). Hungary: Secular fertility decline with distinct period fluctuations. *Demographic Research*, 19 (18), 599-664.
- SPÉDER, Zsolt – KAPITÁNY, Balázs (2007). Gyermekvállalás: vágyak és tények. *Életünk fordulópontjai Műhelytanulmányok 6.*, 25-48.  
<https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/muhelytanulmanyok/issue/view/324>
- SPÉDER, Zs. – KAPITÁNY, B. (2009). How are Time-Dependent Childbearing Intentions Realized? Realization, Postponement, Abandonment, Bringing Forward. *European Journal of Population*. 25 (4), 503-523.
- SPÉDER, Zsolt – KAPITÁNY, Balázs (2014). Failure to realize fertility intentions: A key aspect of the post-communist fertility transition. *Population Research and Policy Review*, 33, 393-418.
- SPÉDER, Zs. – MURINKÓ, L. – OLÁH Sz. L. (2017). Sailing close to the wind? The effects of third birth policies in post-communist Hungary. *Working Papers on Population, Family and Welfare*, 27. Hungarian Demographic Research Institute.
- STROPNIK, N. – ŠIRCELJ, M. (2008). Slovenia: Generous family policy without evidence of any fertility impact. *Demographic Research*, 19 (26), 1019-1058.
- SZABADY, E. (Szerk.). (1963). *Bevezetés a demográfiába*.
- TESTA, M.R. – TOULEMON, L. (2006). Family Formation in France: Individual Preferences and Subsequent Outcomes. *Vienna Yearbook of Population Research*, 41-75.
- VAN DE KAA, D. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, 42 (1), 1–57.
- VASKOVICS, László (2000). A posztadoleszcencia elmélete. *Szociológiai Szemle*, 10, (4), 3-20.
- VIKAT, A. (2004). Women's labour force attachment and childbearing in Finland. *Demographic Research*, Special Collection, 3 (1), 175–212.
- VIKAT, A. – SPÉDER, Zs. – BEETS, G. – BILLARI, F.C. – BÜHLER, C. – DÉSESQUELLES, A. – FOKKEMA, T. – HOEM, J.M. – MACDONALD, A. – NEYER, G. – PAILHÉ, A. – PINNELLI, A. – SOLAZ, A. (2007). Generations and Gender Survey (GGS). Towards a Better Understanding of Relationships and Processes in the Life Course. *Demographic Research*, 17 (14), 389–440.
- WESTOFF, C. – RYDER, N (1977). The Predictive Validity of Reproductive Intentions. *Demography*, 14 (4), 431–453.
- ZAIDI, – MORGAN, (2017). The Second Demographic Transition: a Review and Appraisal. *American Review of Sociology*, 43, 473–492.

## V. A doktori pályamunkában tárgyalt témakörökkel kapcsolatban a pályázó által korábban közzétett publikációk

### Tudományos folyóiratokban megjelent tanulmányok:

- SPÉDER, Zs. – BARTUS, T. (2016). Educational enrolment, double-status positions and the transition to motherhood in Hungary. *European Journal of Population*. doi: 10.1007/s10680-016-9394-0
- SPÉDER, Zs. – KAPITÁNY, B. (2014). A termékenységi szándékok és a gyermekvállalási gyakorlat kapcsolata: Egy európai összehasonlító vizsgálat tanulságai *Demográfia*, 57. évf. (2-3) pp. 137-181.
- SPÉDER, Zs. – KAPITÁNY, B. (2014). Failure to Realize Fertility Intentions: A Key Aspect of the Post-communist Fertility Transition. *Population Research and Policy Review*, January, doi: 10.1007/s11113-013-9313-6.
- SPÉDER, Zs. – MURINKÓ, L. – SETTERSTEN, R.A. (2013). Age conceptions of Adulthood Universal and Unisex? Ages and Social Markers in 25 European Countries. *Social Forces*. doi: 10.1093/sf/sot100.
- KAPITÁNY, B. – SPÉDER, Zs. (2012). Realization, Postponement or Abandonment of Childbearing Intentions in Four European Countries. *Population (English Edition)*, 4 (67), 599-629.
- BILLARI, F.C. – GOISIS, A. – LIEFBROER, A.C. – SETTERSTEN, R.A. – AASSVE, A. – HAGESTAD, G. – SPÉDER, Zs. (2010). Social age deadlines for the childbearing of women and men. *Human Reproduction*, 26 (3), 616–622. doi:10.1093/humrep/deq360
- SPÉDER, Zs. (2010). Demographic Transition of Three Populations in Two Countries – The Population of Romania and Hungary Compared. *Hungarian Statistical Review*, 14 (Special Number), 3-26
- SPÉDER Zs. – KAPITÁNY B. (2009). How are Time-Dependent Childbearing Intentions Realized? Realization, Postponement, Abandonment, Bringing forward. *European Journal of Population*, 25, 503-523.
- SPÉDER Zs. – KAMARÁS F. (2008). Hungary: Secular fertility decline with distinct period fluctuations. *Demographic Research*, 19 (18) 599-664.
- VIKAT, A. – SPÉDER, Zs. – BEETS, G. – BILLARI, F.C. – BÜHLER, CH. – DÉSESQUELLES, A. – FOKEMA, T. – HOEM, J.M. – MACDONALD, A. – NEYER, G. – PAILHÉ, A. – PINNELLI, A. – SOLAZ, A. (2007). Generation and Gender Survey (GGS): Towards a Better Understanding of Relationships and Processes in the Life Course. *Demographic Research*, 17 (14), 389-440.
- SPÉDER, Zsolt (2006a). Mintaváltás közben. A gyermekvállalás időzítése az életútban, különös tekintettel a szülő nők iskolai végzettségére és párkapcsolati státusára. *Demográfia*, 49 (2-3). 113-148.
- SPÉDER, Zs. (2006b). Rudiments of recent fertility decline in Hungary: Postponement, educational differences, and outcomes of changing partnership forms. *Demographic Research*, 15, (8), 253-284.  
<http://www.demographic-research.org/volumes/Vol15/8/> (Második megjelenés: Hussan, A. Eds., *Demographic Transition. A Global Perspective*. Punjagutta: The Icfai University Press, p. 162-197. 2007.)
- PHILIPPOV, D. – SPÉDER, Zs. – BILLARI, F.C. (2006). Soon, later, or ever? The impact of anomie and social capital on fertility intentions in Bulgaria (2002) and Hungary (2001) *Population Studies*, 60 (3), 289-308.

- AASSVE, A. – BILLARI, F.C. – SPÉDER, Zs. (2006). Societal transition, policy changes and family formation: Evidences from Hungary. *Journal of European Population*, 2 (22), 127-152.
- SPÉDER Zsolt (2005). Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég*, 3, 3-47.
- SPÉDER, Zs. (2005). The rise of cohabitation as first union and some neglected factors of recent demographic developments in Hungary. *Demográfia English Edition*, 48, 77-103.
- SPÉDER Zsolt (2005). Az élettársi kapcsolat megjelenése, terjedése és az ehhez kötődő legújabb demográfiai fejlemények néhány kevésbé hangsúlyozott tényezője. *Demográfia*, 48 (2-3), 187–217.
- SPÉDER, Zsolt (2004). Gyermekvállalás házasságon kívül – egy terjedő magatartásminta összetevői. *Századvég*, 9 (31), 83-100.
- SPÉDER, Zsolt (2003). Gyermekvállalás szorító gazdasági körülmények, nyíló fogyasztási lehetőségek és bizonytalanság közepette. *Demográfia*, 46 (2-3), 153–176.
- PONGRÁCZ, M. – SPÉDER, Zs. (2003). Marriage and cohabitation – facts and opinion compared. *Demográfia*, 46 (special edition) 52–72.
- SPÉDER Zsolt (2002). Életünk fordulópontjai. Az NKI Társadalmi és Demográfiai Panelfelvételének kutatási koncepciója és kérdőívének vázlatos ismertetése. *Demográfia*, 44 (3-4), 305-320.
- SPÉDER, Zs. –ELEKES, Zs. – HARCSEA, I. – RÓBERT, P. (2001). The Case of Hungary: the Outlines of the transformation in Hungary. *Sisyphus Social Studies*, 15, 39-70.
- HABICH, Roland – SPÉDER Zsolt (1999). Folytonos változás – eltérő változatok. A jövedelmek egyenlőtlensége és dinamikája három társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 3, 1-26.

### **Önálló könyvek:**

- SPÉDER, Zsolt – KAPITÁNY, Balázs (2007). *Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenységi elemzések. NKI Életünk fordulópontjai Műhelytanulmányok*. 6, 216.
- FAHEY, T. – SPÉDER, Zs. (2004). *Fertility and family issues in an enlarged Europe*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. [www.eurofound.eu.int/living/qual\\_life/Index.html](http://www.eurofound.eu.int/living/qual_life/Index.html)

### **Szerkesztett könyvek:**

- Monostori Judit, Óri Péter, Spéder Zsolt szerk. (2018). *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Murinkó Livia, Spéder Zsolt szerk. (2016). *Felhasználói kézikönyv az Életünk fordulópontjai Panelkutatás 1-4. hullámához*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási Jelentések 97.
- Monostori Judit, Óri Péter, Spéder Zsolt szerk. (2015). *Demográfiai Portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Óri Péter, Spéder Zsolt szerk. (2012). *Demográfiai Portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Spéder Zsolt szerk. (2009). *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási Jelentések 86.
- Monostori Judit, Óri Péter, S. Molnár Edit, Spéder Zsolt szerk. (2009). *Demográfiai Portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Andorka Rudolf, (2006). *Bevezetés a szociológiába*. Második, átdolgozott és bővített kiadás szerkesztése.
- Spéder Zsolt, szerk. (2003). *Család és népesség – itthon és Európában*. Századvég kiadó



- Pongrácz Tiborné, Spéder Zsolt szerk. (2003). *Népesség – értékek – vélemények*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási Jelentések 73.
- Spéder Zsolt, szerk. (2002). *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet*. Műhelytanulmányok No. 1. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, p. 157.

### Könyvfejezetek:

- KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt (2018). Gyermekvállalás. In. Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.) *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. 47-64.
- MAKAY Zsuzsanna – SPÉDER Zsolt (2018). Apaság: a férfiak gyermekvállalása és családi szerepei. In. Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.) *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. 65–82.
- KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt (2017): Hitek és tévhitek a népességcsökkenés megállításáról. In. Jakab András – Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*.
- SPÉDER, Zs. (2016). Fertility decline and the persistence of low fertility in a changing policy environment-a Hungarian case study. In. Rindfuss, R. – Choe, M. (Eds.), *Low Fertility Institutions, and their Policies*, Springer, 165-194.
- SPÉDER Zsolt (2016). A követéses vizsgálat kutatási koncepciója. In. Murinkó – Spéder szerk. p. 11-22.
- SPÉDER Zsolt (2014) Gyermekszám(szenáriók) – Az új családmódel kontúrjai in. ders. (szerk.) *A változó család. Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*, Budapest: KSHNKI p. 105-128.
- KAPITÁNY, Balázs – SPÉDER Zsolt (2012). Gyermekvállalás. In. Őri, P. Spéder, Zs. (szerk.) *Demográfiai Portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, p. 31-44.
- SPÉDER, Zs. – KAPITÁNY B. (2012). Realising birth intentions in European comparison - understanding the post-Communist fertility transition. Demographic Research Institute, *Working Papers on Population, Family and Welfare*, 15. 35. (Accessible: [http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/WorkingP/WP15\\_Speder\\_Kapitany.pdf](http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/WorkingP/WP15_Speder_Kapitany.pdf))
- SPÉDER Zsolt. (2012). Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In. Pongrácz – Nagy (Szerk.) *Szerepváltozások 2011*.
- SPÉDER, Zs. (2010). Family changes in the new EU member states. In. Kapella, O. – Rille-Pfeiffer, C. – Rupp M. –Schneider, N. F. (Eds.) *Family Diversity: Collection of the 3rd European Congress of Family Science*. Opladen & Farmington Hills, Barbara Budrich Publishers. 2010. p. 343-370.
- SPÉDER, Zs. – KAPITÁNY, B. – NEUMANN, L. (2010). Life-course transitions and the Hungarian employment model before and after the societal transformation. In. Anxo, D. – Bosch, G., Rubery, J. (Eds.). *The Welfare State and Life Transitions*. Edward Elgar p. 287-327.
- SPÉDER Zsolt (2009). Az anyaországi és erdélyi magyar népességet összehasonlító kutatásról, az átmenet magyarországi és romániai kontextusáról. In. Spéder (szerk.) *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási Jelentések 86., 7-30.
- SPÉDER Zsolt. – KISS Tamás (2009). A családalapítás változó gyakorlata. Párkapcsolatok és gyermekvállalás kohorszspecifikus metszetben. In. Spéder (szerk.) *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Kutatási Jelentések 86., 55-70.

- SPÉDER, Zsolt – VERESS, Valér (2009). Gyermekvállalási szándékok, családnagyság. In: Spéder Zs. (szerk.) *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, *Kutatási Jelentések 86.*, 71-86.
- KAPITÁNY, Balázs – SPÉDER, Zsolt. (2009). Gyermekvállalás. In: Monostori J. – Öri P. – S. Molnár E. – Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai Portré 2009*. 29-40.
- PONGRÁCZ, M. – SPÉDER, Zs. (2008). Attitudes Towards Forms of Partnership. In: Höhn, Ch. – Avramov, D. – Kotowska, I. (Eds.) *People, Population Change and Policies. Lessons from the population Policy Acceptance Study*. 1 (Springer), 93-112.
- SPÉDER ZS. (2008). Familiäre Entwicklungsverläufe in den neuen Mitgliedstaaten. Kapella, O., Ch. Rille-Pfeffer, M. Rupp, N. F. Schneider, (Hrsg.): *Die Vielfalt der Familie. Tagungsband zum 3. Europäischen Fachkongress Familienforschung*, Opladen: Verlag B. Budrich p. 391-420.
- SPÉDER, Zs. (2006). Childbearing Behaviour in the New EU Member States: Basic Trends and Selected Attitudes. In: Lutz, W. – Richer, R. – Wilson, C. (Eds.) *The New Generations of Europeans. Demography and Families in the Enlarged European Union*. 59-82.
- SPÉDER Zsolt – KAPITÁNY B. (2006). Szülővé válás az ezredforduló után: a strukturális körülmények és a tudati tényezők szerepe az első gyermek vállalásakor. In: Kolosi –Tóth –Vukovics (szerk.) *Társadalmi riport 2006*, Budapest, Társi . pp. 183-203
- SPÉDER Zsolt (2006). Népeség, népesedés, egészségügyi ellátás (Változások az ezredfordulón) In: Andorka: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris 318-326.
- SPÉDER Zsolt (2006). Család (Változások az ezredfordulón) In: Andorka: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris. 415-425.
- SPÉDER, Zsolt (2004). Fertility decline, changes in partnership formation and their linkages. In: Kolosi – Tóth – Vukovich (Eds.) *Social Report 2004*. 132-146.
- SPÉDER Zsolt (2004). Gyermekvállalás és a párkapcsolatok átalakulása. In: Kolosi – Tóth – Vukovich (szerk.) *Társadalmi riport 2004*. Budapest, Társi 137-151.
- SPÉDER Zsolt (2003). Gyermeket vállalni – új strukturális körülmények között. In: Spéder Zs. (szerk.): *Család és népeség – itthon és Európában*. KSH NKI – Századvég. 86–112.
- SPÉDER, Zs. (2003). Fertility behaviour in a period of economic pressures and growing opportunities – Hungary, the 1990s. In: Kotovska, I.E. – Józwiak, J. (Eds): *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities*. European Population Conference, Warsaw, 26–30 August 2003. Warsaw, Statistical Publishing Establishment. p. 457–484.
- SPÉDER Zsolt (2003). Családi életformák és az életpályák szakaszolódása az 1990-es évek Magyarországon (Vélekedések és kérdések a párkapcsolatokról) In: Pongrácz M. – Spéder Zs. (szerk.) *Népeség – értékek – vélemények*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, *Kutatási Jelentések 73.*, 75-88.
- SPÉDER Zsolt (2002). Gyermekvállalás megváltozott munkapiaci körülmények között. In: Nagy. et.al. *Szerepváltozások 2001*. p.46-64.
- SPÉDER, Zs. – ELEKES, Zs- – HARCSA, I– RÓBERT, P-(2002). The Outlines of the transformation in Hungary. In: Adamski, Manochin, Zapf (Ed.) *Structural Change and Modernization in Post-Socialist Societies*. Kraemer, P. 79-153

#### **Kutatási jelentések/Műhelytanulmányok/Egyéb tudományos művek:**

- SPÉDER, Zs. – MURINKÓ, L. – OLÁH Sz. L. (2017). Sailing close to the wind? The effects of third birth policies in post-communist Hungary. *Working Papers on Population, Family and Welfare*, 27. Hungarian Demographic Research Institute.

- KAPITÁNY, B. – Spéder, Zs. (2011). Factors affecting the realisation of child-bearing intentions in four European countries. In. *Working Papers on Population, Family and Welfare*, 14, 29.
- BILLARI, F. – MATYSIKA, A – SPÉDER, Zs. – THEVENON, O. (2011). Mission not accomplished? New evidences on parenthood in Europe. *Population & Policy Compact*, Population Europe, 4.
- SPÉDER, Zs. (2005). Diversity of Family Structure in Europe – Selected characteristics of partnerships, childhood, parenting, and economic well-being across Europe around the millennium. Paper presented at the XXV. International Population Conference 18-23 July, Tours, France (CD publication)
- SPÉDER, Zs. (2004). Fertility and structural change. *Working Papers on Population, Family and Welfare*. Demographic Research Institute, ([www.demografia.hu](http://www.demografia.hu))
- SPÉDER, Zs. (2002). Fertility and Structural Change in Hungary. *Working Papers on Population, Family and Welfare*, DRI, 22.
- SPÉDER, Zs. – HABICH, R. (1999). Income dynamics in three societies: An investigation of social dynamics using “old” and “new” types of social indicators. *Working Paper*. Berlin, Wissenschaftszentrum. FS II. p. 99–402.